

उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य समस्यांचा शोध व आरोग्य समस्यांच्या व्यवस्थापनासाठी उद्बोधन कार्यक्रम निर्मिती.

श्री. पाटोळे उत्तम महादू ¹ & डॉ. संध्या मिलिंद खेडेकर ², Ph.D.

संशोधक विद्यार्थी, विद्या प्रतिष्ठाण (महाराष्ट्र) संचलित, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, पदव्युत्तर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय आणि संशोधन केंद्र, केडगाव, अहमदनगर.

संशोधक मार्गदर्शक, विद्या प्रतिष्ठाण (महाराष्ट्र) संचलित, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, पदव्युत्तर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय आणि संशोधन केंद्र, केडगाव, अहमदनगर.

Paper Received On 22 Jan 2024

Peer Reviewed On 26 Feb 2024

Released On: 01 March 2024

Abstract

प्रस्तुत संशोधन अभ्यासामध्ये अहमदनगर जिह्यातील उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य साक्षरतेचा अभ्यास करण्यात आला आहे. संशोधनाची उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी संशोधकाने विद्यार्थी व सदर वर्गास अध्यापन करणाऱ्या शिक्षकासाठी आरोग्य समस्या सर्वेक्षण चाचणीची निर्मिती केली. विद्यार्थी सर्वेक्षण चाचणीमध्ये शारीरिक आरोग्यावर आधारीत:- बहुपर्यायी 40 प्रश्न, होय-माहित नाही-नाही 12 प्रश्न व मुक्त प्रश्न रचना, मानसिक आरोग्यावर आधारीत:- बहुपर्यायी 16 प्रश्न, होय-माहित नाही-नाही 10 प्रश्न व मुक्त प्रश्न रचना, सामाजिक व नैतिक आरोग्यावर आधारीत:- बहुपर्यायी 16 प्रश्न, होय-माहित नाही-नाही 11 प्रश्न व मुक्त प्रश्न रचना केली. तसेच शिक्षक सर्वेक्षण चाचणीमध्ये विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक, मानसिक, सामाजिक व नैतिक आरोग्यावर आधारित बहुपर्यायी 18 प्रश्न, होय-माहित नाही-नाही 12 प्रश्न व मुक्त प्रश्न रचनेचा समावेश केला. सदर चाचणीची सप्रमाणता, विश्वसनीयता, वस्तुनिष्ठता, पर्याप्तता, उपयुक्तता व भेदभाव क्षमता संशोधकाने तज्ज्ञांच्या मदतीने तपासली. सदर चाचणी शहरी भागातील 24 शाळा व त्यातील इयत्ता आठवीचे 565 मुली व 716 मुले असे एकूण 1281 विद्यार्थी व त्यांना अध्यापन करणारे 33 शिक्षक आणि ग्रामीण भागातील 55 शाळा व त्यातील इयत्ता आठवीचे 1100 मुली व 1051 मुले असे एकूण 2151 विद्यार्थी व त्यांना अध्यापन करणारे 56 शिक्षकांना व तज्ज्ञांच्या मुलाखती द्वारे माहिती गोळा करून शेकडेवारी, वारंवारिता व आलेख ही साधने वापरून माहितीचे विश्लेषण केले. संख्याशास्त्रीय विश्लेषणानंतर जाणवलेल्या समस्यांचे शारीरिक, मानसिक, सामाजिक व नैतिक आरोग्य समस्येत वर्गीकरण केले. या समस्येच्या जाणीव जागृतीसाठी संशोधकाने तज्ज्ञांच्या मदतीने आरोग्य समस्यांच्या व्यवस्थापनासाठी उद्बोधन कार्यक्रम निर्मिती केली.

प्रस्तावना:-

भारतीय संस्कृतीला महान ऋषिमुनींनी आगाध असे ज्ञान भांडार दिले आहे. जो पर्यंत मानव त्या परंपरेचे पालन करत होता तो पर्यंत त्याला उत्तम आरोग्याची देण मिळत होती. आज मात्र मनुष्य हा अत्यंत यांत्रिक झाला आहे. त्याला स्वतःकडे पुरेसे लक्ष देण्यासाठी फुरसत नाही. किंबहुना तो हव्यासापोटी दररोज धावतच आहे. या सर्वांचा प्रतिकूल परिणाम त्याच्या आरोग्यावर झाला आहे. कोणताही रोगी व्यक्ती जीवनाचा आनंद घेऊ शकत नाही. आनंदी जीवन जगण्यासाठी त्यास उत्तम आरोग्य असणे अत्यंत गरजेचे आहे.

भारतामध्ये विद्यार्थ्यांमध्ये शारीरिक आरोग्याच्या प्रामुख्याने समस्या दृष्टीविषयक, श्रवणदोष, त्वचारोग, दंतविकार, मुखविषयक, आहारविषयक, भेसळयुक्त अन्न, पोषणयुक्त अन्नघटक अभाव, शारीरिक पोषण विषयक, दूषित अन्न-पाणी-हवा, ध्वनी व अन्य प्रदूषण विषयक, जीवनसत्वे माहितीचा अभाव विषयक, सूक्ष्मजीव / प्राणी आजार माहितीचा अभाव, लैंगिक समस्या विषयक, सौंदर्य प्रसादने वापराविषयक, योग विषयक योग्य माहितीचा अभाव, आरोग्य विषयक जागृतीचा अभाव, प्रथमोपचार विषयक माहितीचा अभाव, पित्त व वात विषयक विकार, पर्यावरण विषयक समस्या माहितीचा अभाव, प्लॅस्टिक वापरामुळे आरोग्य समस्या, डोक्यांच्या केस विषयक समस्या जाणवतात.

भारतामध्ये विद्यार्थ्यांमध्ये मानसिक आरोग्याच्या प्रामुख्याने समस्या मानसिक आरोग्य माहितीचा अभाव, ताण तणाव, चिंता, फोबिया, इर्ष्या, अंधश्रद्धा, रोड हिप्रोटिस विषयक माहितीचा अभाव, अभ्यासात मन न लागणे, विस्मरण, दंगाप्रवृत्ती व आडदांड वृत्ती, मोबाईल आसक्ती विषयक समस्या जाणवतात.

भारतामध्ये विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक व नैतिक आरोग्याच्या प्रामुख्याने समस्या सामाजिक विकास अभाव, सामाजिक बांधिलकी अभाव, सामाजिक विषमता, नेतृत्वगुण, खिलाडू वृत्तीचा अभाव, श्रमप्रतिष्ठा विषयक अज्ञान, स्त्री - पुरुष समानता, उत्तरदायित्व विषयक समस्या, परोपकारी वृत्तीचा अभाव, गाभा घटक परिपोषाचा अभाव इत्यादी समस्या जाणवतात.

बऱ्याचदा असे घडते की, जेव्हा मनुष्याला आरोग्याच्या समस्या जाणवायला लागतात, तेव्हा तो त्याकडे लक्ष देतो. मार्गदर्शन मिळेपर्यंत व उपचार घेणेपर्यंत आरोग्य समस्या चांगलीच गंभीर बनलेली असते. हे टाळण्यासाठी प्रत्येकाला आरोग्य समस्याचे ज्ञान असल्यास, सामान्य लक्षणे आढळल्यास त्वरीत त्यावर उपचार केल्यास व्यक्तीला निश्चितच फायदा होईल.

थोडक्यात, उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थी आरोग्य साक्षर झाल्यास चांगले आरोग्य संपन्न भारत निर्माण होईल. म्हणून प्रस्तुत संशोधन कार्य संशोधकाने हाती घेतले आहे.

संशोधनाची गरज:-

आजच्या धकाधकीच्या युगात आरोग्य विषयक कोणतीच समस्या नसलेला व्यक्ती सापडणे विरळाच. प्रत्येक व्यक्ती कोणत्याना कोणत्या समस्येने ग्रस्त आहे. त्याचे शारीरिक, मानसिक, भावनिक किंवा सामाजिकस्वास्थ्य बिघाडलेले असू शकते. या सर्व आरोग्यविषयक समस्येचे मूळ हे आरोग्यविषयक अज्ञान, जीवन जगण्याच्या चुकीच्या सवयी किंवा आरोग्या विषयी अनस्था हेच आहे.

कित्येकांना बालवयात तर काहींना प्रौढपणी विविध आरोग्याच्या समस्यांना सामोरे जावे लागते. वयोपरत्वे काही आजार असतील, मात्र आजच्या काळात अत्यंत कमी वयात सुद्धा विद्यार्थी आजारांना बळी पडल्याचे आढळते. या मध्ये विशेष करून दृष्टिदोष, श्रवणदोष / कर्णबधिरता, केसांच्या समस्या, पचनसंस्थेचे विकार, स्थूलपणा, त्वचारोग, दंत रोग, तोंडाचे विकार, श्वसनाचे विकार, कुपोषण, ताणतणाव, विस्मरण, अस्पष्ट उच्चार वा वाचादोष, हृदयरोग, मूत्राशय / किडणीचा त्रास यांचा समावेश होतो. हे टाळण्यासाठी विद्यार्थ्यांना विद्यार्थी दशेतच सुदृढ आरोग्याचे महत्व समजणे आवश्यक आहे. यासाठी त्याला चांगल्या आरोग्याची जाण निर्माण होणे गरजेचे आहे. त्याच्या अंगी बालवयातच आरोग्यविषयी चांगल्या सवयी रुजल्या तर त्याचे मन प्रसन्न राहिल, तो आजारपणापासून दूर राहिल. तसेच प्रत्येक कामाध्ये त्याचा तुलनात्मक उत्साह अधिक असल्याने त्याची सर्वांगीण प्रगती होईल यात शंकाच नाही.

यासाठी विद्यार्थ्यांना विद्यार्थीदशेतच आरोग्य साक्षरतेचे ज्ञान मिळणे अत्यंत आवश्यक आहे. तसेच या पूर्वी आरोग्य साक्षरता या विषयावर उच्चप्राथमिक विद्यालयांच्या संदर्भात संशोधन झाल्याचे आढळले नसल्याने सदर संशोधनाची गरज भासते आहे.

संशोधनाचे महत्व:-

उच्च प्राथमिक स्तरावरच्या विद्यार्थ्यांना आरोग्य विषयक अधिक मार्गदर्शनाची आवश्यकता आहे. बालवयानंतर बालके कौमार्य अवस्थेत अवस्थांतरित होत असतात. त्यांच्यात शारीरिक बदल होत असतात. त्यांच्या सवयी बदलत असतात. उत्तम आरोग्याचे महत्व त्यांना कळतेच असे नाही. जेव्हा आरोग्याचे महत्व कळते तेव्हा वेळ निघून गेलेली असते. त्यामुळे सदर संशोधनाचे महत्व अधिक आहे. या स्तरावरील विद्यार्थी

मानसशास्त्रज्ञांच्या मते अधिक जागृत असतो. सर्वसाधारणतः विद्यार्थी माता व पिता यांच्या पेक्षा आपल्या शिक्षकांचे अधिक अनुकरण करत असतो. त्यांच्या सुचनांचे पालन करत असतो. शिक्षकाने त्यास जर होणारे आजार व त्या मागची कारणे विषद केली तर नक्कीच तो या कडे लक्ष देईल व आपल्या आरोग्याची अधिक काळजी घेईल.

म्हणून विद्यार्थ्यांला उच्च प्राथमिक स्तरावरच, कौमार्यअवस्थेमध्ये आरोग्य साक्षरतेचे महत्व जर कळले तर ते अधिक उपयुक्त व फायदेशिर ठरेल व निरोगी भारत घडण्यास मदत होईल. शालेय स्तरावरच विद्यार्थ्यांना आरोग्याच्या चांगल्या सवयी समजल्या व अनिष्ट गोष्टींची माहिती मिळाली तर त्यांच्या मध्ये आमुलाग्र बदल झाल्या शिवाय राहणार नाही. या साठी प्रस्तूत संशोधन अत्यंत महत्वाचे आहे.

संशोधन समस्या विधान:-

"अहमदनगर जिल्ह्यातील उच्च प्राथमिक स्तरावरील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना आरोग्य साक्षरता व्यवस्थापनासाठी कार्यक्रम निर्मिती व परिणामकारकतेचा अभ्यास करणे."

संशोधन कार्यात्मक व्याख्या:-

संकल्पनात्मक व्याख्या-

1) अहमदनगर जिल्हा-

महाराष्ट्र राज्यामध्ये प्रशासकीय सोयीसाठी राज्यांचे क्षेत्रफळानुसार विभागलेल्या 36 विभागापैकी एक विभाग म्हणजे अहमदनगर जिल्हा होय

2) उच्च प्राथमिक स्तर-

1986 च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या 5+3+2 या आकृतीबंधानुसार इयत्ता आठवीचा वर्ग.

3) इयत्ता-

1986 च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या 5+3+2 या आकृतीबंधानुसार 14 वर्ष वयोगटाचा विद्यार्थी ज्या वर्गात शिक्षण घेतो त्या वर्गास इयत्ता असे म्हणतात.

4) विद्यार्थी-

अहमदनगर जिल्ह्यामधील ग्रामीण व शहरी भागातील उच्च प्राथमिक विद्यालयामध्ये प्रवेश घेणारे मुले व मुली यांना विद्यार्थी असे म्हणतात.

5) आरोग्य साक्षरता-

शारीरिक, मानसिक, सामाजिक दृष्टिने व्यवस्थित आणि रोगमुक्त असण्याची अवस्था व आरोग्य विषयक जाणिव जागृती होणे म्हणजे आरोग्य साक्षरता होय.

6) व्यवस्थापन-

विद्यार्थ्यांना आरोग्य साक्षर करण्यासाठी निर्माण केलेला कार्यक्रम म्हणजे व्यवस्थापन होय.

7) कार्यक्रम निर्मिती -

नव्या गोष्टीबद्दल ज्ञान देणे आणि जागृती करणे यासाठी जो कार्यक्रम निर्माण केला जातो त्याला कार्यक्रम निर्मिती म्हणतात.

8) परिणामकारकता-

संशोधकाने कार्यक्रम राबविण्यापूर्वीच्या पूर्व चाचणीतील गुणांची पातळी व कार्यक्रम राबविल्यानंतरच्या उत्तर चाचणीतील गुणांची पातळी यांचा संख्याशास्त्रीय फरक म्हणजे परिणामकारकता होय.

9) अभ्यास-

एखाद्या विषयाचे निरीक्षण करुण अर्थनिर्वचन करणे म्हणजे अभ्यास होय.

कार्यात्मक व्याख्या-

1) कार्यक्रम निर्मिती-

उच्च प्राथमिक स्तरावरील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना आरोग्य साक्षर करण्यासाठी आरोग्याचे घटक, चांगल्या आरोग्यासाठीचे घटक, आरोग्यावर प्रतिकूल परिणाम करणारे घटक इत्यादी घटकांवर आधारित कार्यक्रम. शारिरीक तपासणी करण्यासाठी आरोग्य शिबीराचे आयोजन, सामाजिक व मानसिक आरोग्यासाठी विशेष मार्गदर्शन वर्गाचे आयोजन, विद्यार्थ्यांना आरोग्याविषयी अधिक जाणीव जागृती करण्यासाठी ICT व e-learning आधारित कार्यक्रम म्हणजे कार्यक्रम निर्मिती होय.

2) उच्च प्राथमिक स्तर:-

इयत्ता आठवीचा वर्ग व त्या वर्गात अध्यापन करणारे विद्यार्थी म्हणजे उच्च प्राथमिक स्तर होय.

3) अभ्यास-

पूर्व चाचणी -कृती कार्यक्रम - उत्तर चाचणी चे संख्याशास्त्रीय विश्लेषण करुण निरीक्षणाच्या आधारे निष्कर्ष काढणे म्हणजे अभ्यास होय.

संशोधनाची उद्दिष्टे:-

- 1) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य समस्यांचा शोध घेणे.
- 2) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य समस्यांच्या

व्यवस्थापनासाठी उद्बोधन कार्यक्रम निर्मिती करणे.

संशोधन प्रश्न:-

संशोधक उद्दिष्ट क्रमांक तीन साठी खालील संशोधन प्रश्नांची निश्चिती करणार आहे.

- 1) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांना आरोग्य साक्षरता विषयी पुरेसे ज्ञान आहे का?
- 2) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांना आरोग्य साक्षरता विषयी पुरेसे मार्गदर्शन मिळते का?
- 3) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांना आरोग्य समस्या आहेत का?
- 4) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांना आरोग्य विषयक समस्या किती प्रमाणात आहेत?
- 5) उच्च प्राथमिक विद्यालयामध्ये आरोग्य शिबीरांचे आयोजन केले जाते का?
- 6) शहरी व ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांमध्ये आरोग्य विषयक समस्यांमध्ये भेद असतो काय?
- 7) मुले व मुली यांच्या मध्ये कोण आरोग्य विषयक अधिक जागरूक असतो?
- 8) शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य समस्यांशी शिक्षक जागरूक असतात काय?
- 9) आपल्या पाल्यांच्या आरोग्य विषयी पालक जागरूक असतात का?
- 10) आरोग्य म्हणजे काय? याची नेमकी जाण विद्यार्थ्यांना आहे काय?
- 11) आरोग्यामध्ये कोणकोणत्या बाबींचा समावेश होतो याचे ज्ञान शिक्षकांना आहे काय?
- 12) आरोग्य विषयक जाणीव जागृती विद्यार्थ्यांना कुटुंबामधूनच होती काय?
- 13) ग्रामीण भागात आरोग्य विषयक जागृती पुरेशी झाली आहे का?

संबंधित साहित्य व संशोधन आढावा:-

- 1) <http://arogya.maharashtra.gov.in>

सदर वेबसाईट मध्ये आरोग्य विषयक माहिती मिळाली. आरोग्य विषयक समस्या निर्मूलनासाठी उपाय योजनाची माहिती मिळाली.

- 2) आलेगावकर, प. म., (सप्टेंबर-2005) **अध्ययन अध्यापनाचे मानसशास्त्र**, पुणे: सुविचार प्रकाशन मंडळ, पुणे.: या पुस्तकामधून बालकाच्या विविध अवस्था यांची माहिती मिळाली.

- 3) कुलकर्णी, राम, (सप्टेंबर-2014) **आत्मविश्वास कसा वाढवावा**, लातूर: विद्याभारती प्रकाशन.: या पुस्तकामधून व्यक्तीमध्ये आत्मविश्वास कसा वाढवावा याची माहिती मिळाली.
- 4) चिकोडे, रणजित., (2016) **योगाभ्यासने**, कोल्हापूर: रिया पब्लिकेशन.: या पुस्तकामधून योगाची संपूर्ण माहिती मिळाली.
- 5) महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **खेळू, करू, शिकू** (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता पहिली, (2019), पुणे.: या पुस्तकामधून आनंददायी शिक्षणाची माहिती मिळाली.
- 6) **अनुराधा सहस्त्रबुद्धे (1987)** यांनी, "INTERATION OF HEALTH AND ADULT EDUCATION FOR WOMEN WITH A FOCUS ON TRAINING ON FUNCTIONARIES" या विषयावर केलेल्या संशोधनात प्रतिसादक जाणीव जागृती संख्या मध्यम स्वरूपात आढळली. प्रस्तुत संशोधनामध्ये आरोग्य समस्या जाणीव जागृती प्रमाण जास्त आढळले. म्हणजे सदर आरोग्य साक्षरता उद्बोधन कार्यक्रम जास्त परिणामकारक आहे.
- 7) **Antony Peter Jude (2012)** यांनी, "AWARENESS OF HEALTH AND PHYSICAL FITNESS, STATUS OP PHYSICAL FITNESS, AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG SCHOOL BOYS AND GIRLS." या विषयावर केलेल्या संशोधनामध्ये आरोग्य विषयक जाणीव जागृतीचे प्रमाण कमी प्रमाणात आढळले. प्रस्तुत संशोधनामध्ये आरोग्य समस्या जाणीव जागृती प्रमाण जास्त आढळले. म्हणजे सदर आरोग्य साक्षरता उद्बोधन कार्यक्रम अधिक परिणामकारक आहे.

संशोधन जनसंख्या:-

सदर संशोधनासाठी महाराष्ट्र राज्यातील उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीचे विद्यार्थी व त्यांना अध्यापन करणारे शिक्षक संशोधनाची जनसंख्या आहे.

संशोधन न्यादर्श:-

सदर संशोधनामध्ये संशोधकाने सर्वेक्षण पद्धतीसाठी अहमदनगर जिल्ह्यातील शहरी व ग्रामीण भागातील शाळांची निवड ही, नमुना निवडीच्या संभाव्य पद्धतीच्या बहुस्तरीय सुगम यादृच्छिक नमुना निवड पद्धतीचा वापर करून केली. या मध्ये शहरी भागातील 30 % शाळा व जिल्ह्यातील 14 तालुक्यांपैकी 50 टक्के म्हणजे 7 तालुक्यांची निवड केली. या सात तालुक्यांमधील 30 % शाळांची निवड यादृच्छिक नमुना निवडीच्या लॉटरी पद्धतीचा वापर करून केली.

अ.न.	क्षेत्र	शाळा संख्या	इ. 8 वी विद्यार्थी संख्या			शिक्षक संख्या
			मुली	मुले	एकूण संख्या	
1	शहरी	24	565	716	1281	33
2	ग्रामीण	55	1100	1051	2151	56
3	एकूण-	79	1665	1767	3432	89

संशोधन माहिती संकलन साधने-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये उद्दिष्ट क्रमांक 1 च्या माहिती संकलनासाठी संशोधकाने संरचित प्रश्नावली व अनियंत्रित मुलाखत माहिती संकलन साधनाचा वापर केला आहे.

संशोधन माहिती विश्लेषण संख्याशास्त्रीय साधने-

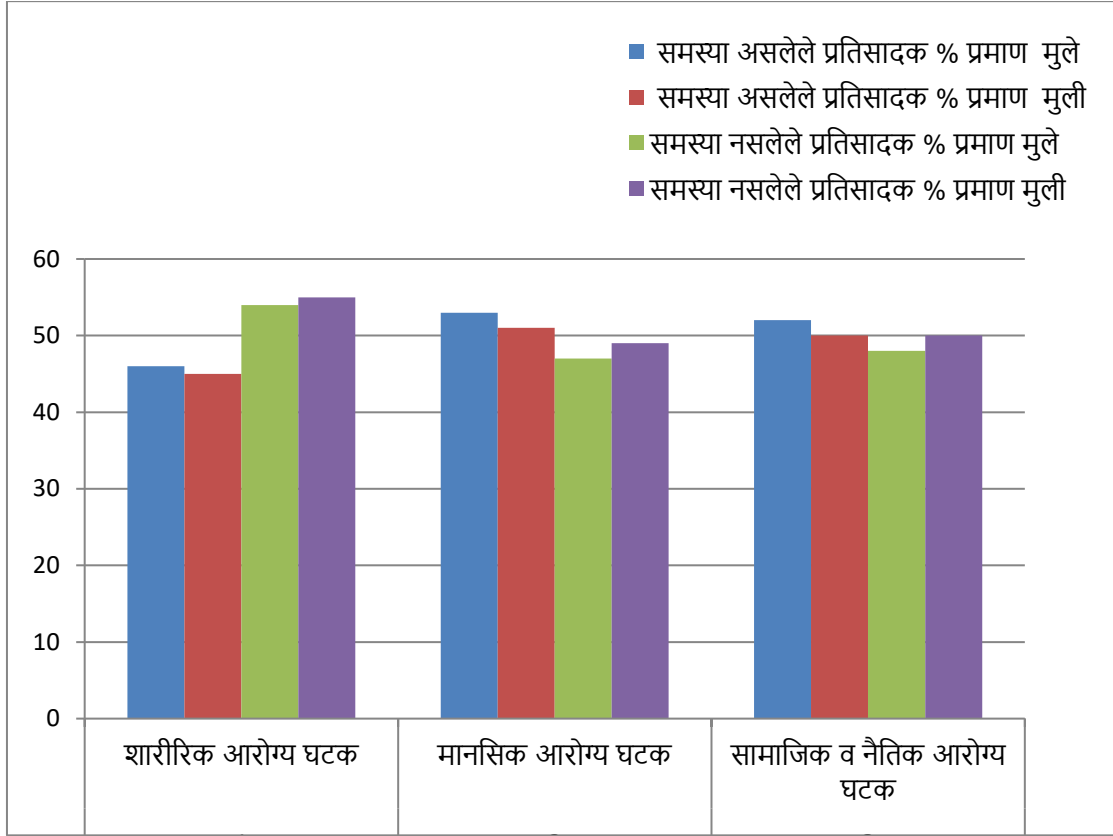
संशोधकाने उद्दिष्ट क्रमांक 1 च्या माहिती विश्लेषणासाठी वारंवारिता, शेकडेवारी व आलेखाचा वापर केला.

संशोधन माहिती विश्लेषण:-

शारीरिक, मानसिक व सामाजिक-नैतिक एकत्रित आरोग्य समस्या खालील प्रमाणे आहेत.

अ.न.	आरोग्य घटकाचे नाव	समस्या असलेले प्रतिसादक % प्रमाण		समस्या नसलेले प्रतिसादक % प्रमाण	
		मुले	मुली	मुले	मुली
1	शारीरिक आरोग्य घटक	46	45	54	55
2	मानसिक आरोग्य घटक	53	51	47	49
3	सामाजिक व नैतिक आरोग्य घटक	52	50	48	50

आरोग्य समस्या आलेख विश्लेषण-

उद्दिष्ट क्रमांक 1 चे निष्कर्ष-

उद्दिष्ट क्रमांक 1- उच्च प्राथमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य समस्यांचा शोध घेणे.

उद्दिष्ट क्रमांक 1 चे निष्कर्ष पुढील प्रमाणे आहेत.-

I) शारीरिक आरोग्य समस्या विषयक निष्कर्ष:-

- 1) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना शारीरिक आरोग्याच्या समस्या आहेत.
- 2) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या मुलांना 46 % शारीरिक आरोग्य विषयक समस्या आहेत.
- 3) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या मुलींना 45 % शारीरिक आरोग्य विषयक समस्या आहेत.
- 4) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना शारीरिक आरोग्य विषयी पुरेसे मार्गदर्शन मिळत नाही.

II) मानसिक आरोग्य समस्याविषयक निष्कर्ष:-

- 1) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना मानसिक आरोग्याच्या समस्या आहेत.
- 2) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या मुलांना 53 % मानसिक आरोग्य विषयक समस्या आहेत.
- 3) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या मुलींना 51 % मानसिक आरोग्य विषयक समस्या आहेत.
- 4) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना मानसिक आरोग्य विषयी पुरेसे मार्गदर्शन मिळत नाही.

III) सामाजिक व नैतिक आरोग्य समस्याविषयक निष्कर्ष:-

- 1) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना सामाजिक व नैतिक आरोग्याच्या समस्या आहेत.
- 2) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या मुलांना 52 % सामाजिक व नैतिक आरोग्य विषयक समस्या आहेत.
- 3) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या मुलींना 50 % सामाजिक व नैतिक आरोग्य विषयक समस्या आहेत.
- 4) उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना सामाजिक आरोग्य विषयी पुरेसे मार्गदर्शन मिळत नाही.

संख्याशास्त्रीय विश्लेषणानंतर जाणवलेल्या आरोग्य समस्या-

अ.न.	समस्या घटक	घटकातील विद्यार्थ्यांना जाणवणाऱ्या समस्या
शारीरिक आरोग्य समस्या:-		
1	पंचज्ञानेंद्रिये	चवदोष, त्वचादोष, गंधदोष, श्रवणदोष, दृष्टीदोष
2	आरोग्य सवयी	मौखिक, दंत ब्रश, दंत किड, मुख दुर्गंधी / तोंड, घसा, शारीरिक निगा, नियमित ब्रश करणे, योग्य झोप नसणे, योग्य वेळी सौचास न जाणे, मुळव्याधीचा त्रास असणे इ.
3	शारीरिक संस्था	पचनसंस्था, अस्थिसंस्था, मज्जासंस्था, रक्ताभिसरण, श्वसन, स्नायू संस्था विषयक समस्या.
4	शारीरिक वाढ व	पोषण व कुपोषण, स्थूलपणा, स्थूलपणा, खनिजे व

	विकास	जीवनसत्वे, योग्य प्रमाणात वजन व उंची, सेंद्रिय अन्न/ भाजीपाला, अकाली वृद्धत्व, केसांच्या समस्या, कृष शरीर, पाठीला बाक, अशक्तपणा या समस्या.
5	रसायने युक्त अन्न	प्लॉस्टिक, तणनाशके, कीटकनाशके युक्त अन्न, फळे पिकविण्यासाठी रसायनांचा वापर, त्याचा आरोग्यावर दुष्परिणाम
6	सामान्य आजार	सामान्य आजार, सूक्ष्मजीव, जीवानूजन्य, विषाणूजन्य, प्राणी संपर्क आरोग्य समस्या.
7	शारीरिक व्याधी	आंतरेंद्रिये व बहिर्इंद्रिये-निगा, काळजी, मधुमेह, रक्तदाब, पित्त विकार, वात विकार कर्करोग, आताड्याचे आजार
8	अन्न, पाणी	दूषित अन्न, भेसळ, मसालेदार, उघड्यावरील अन्न, कमीप्रतीचे, फास्ट फूड, हवाबंद, मर्यादा कालावधी नंतरचे अन्न, अस्वच्छ पाणी यामुळे होणाऱ्या आरोग्य समस्या.
9	परिसर स्वच्छता, पर्यावरण व प्रदूषण	घर, शाळा, परिसर अस्वच्छते मुळे आरोग्य समस्या, जल, हवा, ध्वनी व प्रदूषण विषयक समस्या
10	प्रथमोपचार व रोगप्रतिबंधकता	प्रथमोपचार वापर माहिती, लसीकरण महत्व माहित नसणे
11	औषधे / सौंदर्यप्रसाधन वापर	सामान्य त्रासासाठी डॉ. सल्या शिवास मेडिकलची नेहमी औषधे वापरणे, डायट पथ्य, अतिप्रमाणात सौंदर्य प्रसाधनाचा वापर करणे, योग्य सल्याशिवाय सौंदर्यप्रसाधन वापरणे मुळे येणाऱ्या आरोग्य समस्या.
12	आहारविषयक	चौरस/सकस / पौष्टिक आहार, जेवणाच्या सवयी, जेवणाच्या वेळा न पाळणे, त्यामुळे उद्धवणाऱ्या समस्या.
13	लैंगिक समस्या	गुप्तरोग, जांघेतील नायटा, गजकर्ण, लघवीला जळजळ इ. समस्या.
14	खेळ, योग व	व्यायाम व योगाचे शास्त्रीय ज्ञान व महत्व नसणे,

	व्यायाम	त्यामुळे येणाऱ्या आरोग्य समस्या.
15	आजीबाईचा बटवा, भारतीय प्राचीन उपचार पद्धती	डोकेदुखी, पोटदुखी, पायाच्या शीरा इ.इ. सामान्य आजारावर आर्युवेदिक औषधे माहित नसणे, वापन न करणे इ. समस्या.
मानसिक आरोग्य समस्या:-		
1	मानसिक आरोग्य ज्ञान	मानसिक आजाराची पूर्ण माहिती नसणे, मानसिक आजार म्हणजे अति वेडसर माणूस ही कल्पना इ. समस्या.
2	मानसिक कणखरता	धीटपणा, हळवेपणाने निर्णय घेणे, विचारपूर्वक निर्णय नघेणे.
3	मानसिक आरोग्य उपचार	चिंताग्रस्तपणा, बरळणे, झोपेतून दचकून उठणे, निद्रा नाश इ.
4	ताणतणाव	चुकीच्या किंवा जास्त अपेक्षे खाली दबणे, कोणत्याही गोष्टीचा ताण येणे.
5	अंधश्रद्धा, न्यूनगंड	नवस, बुवाबाजी, दोरे गंडे, आपल्याला कोणीतरी झपाटलेची भावना इ.
6	वैफल्यग्रस्तपणा	कशातच मन न लागणे, जेवणावर परिणाम होणे, निस्तेज, निराशावादी असणे इ.
7	दंगार्इवृत्ती	भांडणे करणे, इतरांच्या खोडी करणे, रस्त्याने गोंधळ करणे इ.
8	भावनात्मकता	हळवेपणा, कशाचेही वाईट वाटणे.
9	मोबाईल आसक्ती	सारखे मोबाईल वर तासनतास गेम खेळत बसणे. डोके दुखणे.
10	फोबिया	सारखी कशाची न कशाची भीती वाटणे
11	हिष्टोनिझम	संमोहनाची माहिती नसणे, त्यामुळे समस्या निर्माण होणे.
12	ईर्षा	दुसऱ्याचे चांगले न देखावणे, आपल्यापेक्षा कोणी प्रगती करू नये असे सारखे वाटणे.

सामाजिक व नैतिक आरोग्य समस्या:-		
1	सामाजिक विकास	समाजात योग्यपद्धतीने न वागणे, आनंदी वृत्ती नसणे
2	नैतिक विकास	मानसन्मान, प्रतिष्ठा नसणे, चुकीचे वर्तन करणे
3	सांस्कृतिक विकास	सण समारंभ साजरे करणे, हिडीसपणा न करणे
4	सामाजिक बांधिलकी	सामाजिक कार्यात अयोग्यपणे सहभागी होणे
5	जबाबदारी व उत्तरदायित्व	स्वताःच्या हक्काविषयी जागरूक नसणे, स्वःताचे कर्तव्य पार न पाडणे.
6	सामाजिक विषमता	सामाजिक अडसर चे पालन करणे
7	भेदभाव	जातीय, लैंगिक, धार्मिक, दिव्यांग भेदभाव करणे
8	नेतृत्वगुण	प्रत्येक कामात पुढे राहणे पण इतरांचा आदर न राखणे
9	खिलाडू वृत्ती	जय पराजय, यश अपयश आनंदाने न स्विकारणे
10	मूल्यशिक्षण परिपोष	मूल्य घटकांचे पालन न करणे
11	गाभा घटक परिपोष	गाभा घटकांचा आदर न करणे, पालन न करणे
12	परोपकारी वृत्ती	सहकार्य वृत्ती न जोपासणे.

आरोग्य समस्या व्यवस्थापन कार्यक्रम:-

आरोग्य समस्या व्यवस्थापनासाठी संशोधकाने खालील कार्यक्रमाचे व्यवस्थापन केले.

कार्यक्रम क्रमांक	उपघटक	कार्यक्रम स्वरूप
शारीरिक आरोग्य		
1	सुदृढ शरीर	व्याख्यान व ICT कार्यक्रम निर्मिती
2	चौरस आहार महत्व	व्याख्यान व ICT कार्यक्रम निर्मिती

3	सेंद्रिय अन्नाचे महत्व	व्याख्यान व ICT कार्यक्रम निर्मिती
4	आपले आरोग्य व प्रदूषण	व्याख्यान व ICT कार्यक्रम निर्मिती
5	चांगले आरोग्य	व्याख्यान
6	आरोग्य तपासणी	आरोग्य मार्गदर्शन
7	योग व आपले आरोग्य	व्याख्यान व योग वर्ग
8	शरीर संवर्धनासाठी व्यायाम	व्याख्यान व उद्धोधन
9	भारतीय प्राचीन उपचार पद्धती	व्याख्यान व ICT कार्यक्रम निर्मिती
10	पाळीव प्राणी व मानवी आजार	व्याख्यान व ICT कार्यक्रम निर्मिती
11	वरील घटक	मार्गदर्शिका
मानसिक आरोग्य		
1	आनंदी जीवन	व्याख्यान व कृती
2	मानसिक विकास उद्धोधन	व्याख्यान व कृती
3	भयगंड, फोबिया, संमोहनशास्त्र, ताणतणाव	उद्धोधन वर्ग, व्याख्यान, खेळ
4	अंधश्रद्धा, न्यूनगंड	अंधश्रद्धा निर्मूलन कार्यक्रम
5	मानसिक विकृती व जीवन	समुपदेशन, व्याख्यान
6	वरील घटक	मार्गदर्शिका
सामाजिक व नैतिक आरोग्य		
1	मूल्यशिक्षणाचे जीवनात महत्व	व्याख्यान
2	सामाजिक व नैतिक विकास	व्याख्यान
3	थोरांचे विचार व आपले जीवन	व्याख्यान व ICT कार्यक्रम निर्मिती
4	सामाजिक विकास उद्धोधन वर्ग	व्याख्यान
5	वरील घटक	मार्गदर्शिका

सारांश:-

प्रस्तुत संशोधनामध्ये संशोधकाने उच्च प्राथमिक विद्यालयातील इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांमध्ये आसणाऱ्या आरोग्य समस्यांचा संशोधनाच्या सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर करुण शोध घेतला. या आरोग्य समस्यांचे शारीरिक, मानसिक व सामाजिक - नैतिक आरोग्य समस्यांमध्ये वर्गीकरण केले. आरोग्य समस्यांच्या व्यवस्थापनासाठी उद्बोधन कार्यक्रमाची निर्मिती केली.

संदर्भसूची

- आलेगावकर, प. म., (सप्टेंबर-2005) **अध्ययन अध्यापनाचे मानसशास्त्र**, पुणे: सुविचार प्रकाशन मंडळ, पुणे.
- कुलकर्णी, राम, (सप्टेंबर-2014) **आत्मविश्वास कसा वाढवावा**, लातूर: विद्याभारती प्रकाशन.
- करंदीकर, सुरेश, (2005), **शैक्षणिक मानसशास्त्र**, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन, (पावची आवृत्ती).
- कायंदे-पाटील, गं. वि. (2010), **संशोधन पद्धती**, नाशिक, चैतन्य पब्लिकेशन.
- जगताप, ह. ना. (ऑक्टोबर 1995) **शैक्षणिक मानसशास्त्र**, पुणे 2: अनमोल प्रकाशन.
- दांडेकर, वा. ना. (2004) **शैक्षणिक मूल्यमापन व संख्याशास्त्र**, पुणे: श्री विद्या प्रकाशन पुणे.
- पाठक, दत्तकुमार, राजेश्वर, बेंबडे, (2018) **औषधी वनस्पती उपचार**, लातूर: विद्याभारती प्रकाशन.
- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **पर्यावरण शिक्षण व जलसुरक्षा**, (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता बारावी, (2020), पुणे.
- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **खेळ, करू, शिकू** (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता दुसरी, (2019), पुणे.
- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **परिसर अभ्यास भाग 1** (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता पाचवी, (2014), पुणे.
- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **सामान्य विज्ञान** (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता सातवी, (2017), पुणे.
- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **भूगोल** (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता सातवी, (2017), पुणे.
- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **सामान्य विज्ञान** (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता आठवी, (2019), पुणे.
- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **भूगोल** (प्रथम आवृत्ती)- इयत्ता सातवी, (2019), पुणे.

- महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व संशोधन मंडळ, **जीवन शिक्षण** (जून 2010), (2010), पुणे.
- बेळे, गो. रा., सोहनी, चित्रा, जगताप, ह.ना. (2005) **शिक्षणाचे मानसशास्त्रीय यथार्थदर्शन भाग-1**
- भिंताडे, वि. रा. (सप्टेंबर-2006) **शैक्षणिक संशोधन पद्धती**, पुणे: नित्यनूतन प्रकाशन.
- मुळे, उमाठे, (1989) **शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे**, नागपूर: म. वि. ग्रंथ निर्मिती मंडळ.
- यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, (2001) **PSY216, मी आणि माझे वर्तन**, नाशिक.
- हर्बर्ट, सोरेनसन, (अनुवादक- गोगटे श्री. ब.) (1989) **शिक्षणातील मानसशास्त्र**, (प्रथम आवृत्ती 1976), पुणे: श्रभू. विद्या प्रकाशन, पुणे 30.
- Buch, M. B., (1978-1983), **Tests and Measurement**, A Trend Report: Kulkarni S.S., Kuldeep Kumar, Abstracts (659-741).
- Buch, M. B., (1988-1982), **Social Process**, A Trend Report: L.C. Panda.

Cite Your Article as

Shri. Patole Uttam Mahadu & Dr. Sandhya Milind Khedkar. (2024). UCHHA PRATHMIK VIDYALAYATIL VIDHYARTHYANCHYA AROGY SAMASYANCHA SODH V AROGY SAMSANCHYA VYAVASTHAPANASATHI UDODHAN KARYAKRUM NIRMITI. In Scholarly Research Journal for Interdisciplinary studies (Vol. 12, Number 81, pp. 60–75). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10784675>